

Framväxten av korruption och en svensk maffiakultur

av Bengt-Åke Wennberg

Korruption och maffigrupper är närmast omöjliga att komma åt och utrota när de väl etablerat sig. Skälet till detta är att de, precis som cancer, existerar genom att använda sig av samhällets egna strukturer och regler. Utrotandet av korruption och maffia griper därför allvarligt in i samhällets egen hälsa och livskraft och blir därför sällan av. Det är av detta skäl extra viktigt att allmänhet och medborgare förstå hur korruption och maffia uppkommer och växer till sig. Så att de kan hjälpa till att stoppa en i sin linda.

Uppdrag Granskning om fusket med rotavdragen, som sändes den 1 maj 2013, har belyst ett sådant skeende. Man kan genom deras reportage förstå hur korruption kan uppkomma och ta fart. Det centrala i berättelsen är hur oförvitliga svenska medborgare ofrivilligt blir samhällets fiender genom att missbruka systemet och genom att tillåta och ursäkra detta. Det allvarliga är att de berörda naturligtvis inte ser sig som samhällets fiender. De har bara gjort som alla andra utan att förstå

att alla andra sedan kommer att göra som dem. Men jag går händelserna i förväg.

Bo Rothstein, professor i Statsvetenskap på Universitetet i Göteborg, har grundat ett institut "[Quality of Government](#)" (QoG) vars arbete man kan följa på webben. Institutet har på senare tid ägnat sig intensivt åt frågan om korruption och vad statsmakterna kan göra för att begränsa denna. En viktig grund för institutets forskning är något som kallas teorin för kollektivt handlande.

Teorin postulerar att människor inte bara handlar utifrån egennyttan utan också utifrån hur de tror att andra kommer att se på deras handlande. [Rothsteins paradexempel är en middag i Ryssland](#) där han tillfrågades om varför svenskar betalade skatt. Han gjorde sig beredd att berätta om vårt förträffliga och välutvecklade skattesystem men hans bordsgranne avbröt honom och preciserade frågan. Varför betalar man skatten när man debiteras den. Det gjorde man inte i Ryssland.

Om man utgår från teorin om kollektivt handlande så blir skillnaderna begripliga. I Sverige anses det hedervärt att "göra rätt för sig" medan i Ryssland är staten så korrupt att det snarare uppfattas dumt, och en smula korkat, att betala skatt eftersom pengarna ändå hamnar i fel fickor och inte används till något nyttigt.

Denna svenska hederstradition har anammats av Skatteverket som numera har som vision att "[medverka till ett samhälle där alla vill göra rätt för sig](#)". Det svenska behovet av att göra rätt för sig kan teoretiskt sett kopplas till den traditionella distinktionen mellan skam- och skuld kulturer. I en skamkultur är man beroende av andra människors åsikter. I en sådan kultur gäller det att inte förlora ansiktet inför andra. I en skuldkultur drivs man mer av sitt samvete - sin egen uppfattning om vad som är rätt och fel - än av andra människors reaktioner på ens beteende. Båda moraluppfattningarna finns samtidigt i alla kulturer.

Den svenska hederskulturen kan således beskrivas som att man i Sverige mer betonar skam i det officiella livet och skuld i det privata livet. I det officiella livet gäller det att "hålla masken", "göra rätt för sig", "vara en god medmänniska", "bilda sig" och "inte fuska". Det gäller att vara hederlig och rättvis. [Detta speciella hedersbegrepp återfinns historiskt sett tydligast i arbetarrörelsen, men har sedan länge genomsyrat hela det svenska samhället.](#)

Detta hedersbegrepp har varit en kompass som visat hur livet i samhället skulle levas både för att man själv skulle lyckas och för att samhället skulle utvecklas på ett positivt sätt. Denna hederskultur har, som Rothsteins berättelse visar, skapat en inifrån samhället självt kommande kollektiv självreglering. Den kan inte ersättas med yttre styrning i form av övervakningskameror, poliskontroller eller livvaktsskydd.

Vårt kollektiva handlande präglas på grund av denna speciella kultur av lugn, avsaknad av aggressivitet och känslor i det offentliga livet, måttlighet, kompromissrationalitet, "lagom" och att inte göra sig för mer än andra. Allt detta håller dock på att förändras. Därmed uppstår en känsla av att korruptionen i vårt samhälle ökar – trots att detta juridiskt sett inte är fallet. Vi följer fortfarande lagar och regler men vår hederskodex verkar utarmas.

Upprördheten i Uppdrag Granskning handlar främst om att människor inte gör rätt för sig mot oss andra i samhället. Upprördheten bottnar också i att offentliga åtgärder och lagstiftning förleder oss att handla på ett sätt som strider mot vår i Sverige djupt rotade kulturella tradition. Vi vill vara goda medborgare och följa givna direktiv *men vi vill också kunna följa vår sedan länge nedärvda hederskodex.*

Dagens politik sätter oss i ett dilemma. Vi är vana vid, och räknar med, att människor gör rätt för sig. De som bryter mot detta försvagar den kompass som sedan länge styrt vårt kollektiva handlande. Men visst. Det finns säkert de som anser denna hederskodex föråldrad. Men vad skall vi då ha istället.

Så till programmet om rotavdragen. Ingen kan vara omedveten om att poängen med rotavdragen var att stödja arbetslinjen. Tanken var att arbete som utfördes för hushållskunder skulle subventioneras. Man kan ha olika uppfattning om denna princip men den har trots allt beslutats av Sveriges riksdag. Att göra rätt för sig innebär då att man i solidaritetens namn följer den princip som gemensamt beslutats till dess något annat gäller. Detta är, när det gäller just rotavdrag, varken konstigt eller skadligt och det strider inte mot andra moraliska principer som någon kan ha.

Programmet berättar emellertid om ett antal aktörer som fifflar med bokföringen och "gör om" kostnader för maskiner och material till kostnader för arbete. Man får därmed ett större statligt bidrag än man

egentligen är berättigad till och man vinner en konkurrensfördel gentemot de som inte fifflar med beteckningarna.

Alla tillfrågade medger att detta sätt att använda rotavdraget fungerar – man får sina bidrag. Man riskerar inte att bli återbetalningsskyldig. Men alla är också överens om att denna tillämpning inte är i överensstämmelse med det som beslutats. Man fuskar. Vi andra får betala för något vi inte har anledning att betala för. Men just detta faktum blundar alla för.

Kunden är glad att inte betala så mycket. Hantverkaren tjänar på saken. Skatteverket vet om problemet men anser sig inte kunna göra något det och politikern och regeringstjänstemannen har sedan länge begärt en utredning – som dock inte ännu kunnat lösa frågan.

Under tiden fuskar man. Korruptionen och förljugenheten befästs. Jag menar att alla de personer som tillåter och medverkar till detta fusk, och inte reagerar kraftfullt för att stoppa det i sin linda, är *samhällets fiender*. De försvagar den svenska hederskodexen – att göra rätt för sig – som Rothstein berättar om. Korruptionen får fäste.

Dessutom fungerar skamkänslorna som ett slags tabu som gör att man måste hålla saken hemlig. Tystandet blir regel. De som kan tänkas avslöja beteendet blir "farliga" och kan hotas av övriga aktörer. Så skapas början till en liten sammansvärjning som i sin tur skapar oheliga allianser i vilka man lever i förljugenhet. En liten maffia i vilken hot och våld kan komma att växa fram.

Nu kommer alla de inblandade i rotavdragsfusket att skylla ifrån sig med att de inte kunde göra något annat än de gör. Det är så små summor det handlar om. Det finns annat som är så mycket viktigare. Men det är alltså just det som är problemet. Genom undfallenheten drivs det kollektiva handlandet in i korruption. Det är nu i sin linda men det växer. Någon måste bryta mönstret.

Den franske filosofen Michael Foucault kallade handlingar som bröt sådana destruktiva mönster för parrhersia. Han såg parrhersia som en konkret handling genom vilken en person uttrycker sin personliga och moraliska relation till samhället. Den görs för att bryta en förljugenhet och återställa samhällets kollektiva hedersbegrepp. Parrhersia är för Foucault en handling som utförs av en känsla av plikt. Genom handlingen riskerar man sin egen ställning. Man väljer att göra det man gör framför

att delta i ett elakt spel, ljuga och hålla tyst och bidra till ett destruktivt kollektivt handlande.

Man ser det som sin plikt att skydda samhällsintresset och väljer kritik snarare än smicker från de närmast sammansvurna. Man väljer att göra vad man själv anser samhälleligt riktigt snarare än att agera i ett snävt egenintresse, följa abstrakta regler, böja sig för en auktoritet eller tillåta sig att vara moraliskt likgiltig. Jag menar att detta är vad vi i Sverige alltid menat med att "göra rätt för sig". Detta är emellertid uppenbarligen en hederskodex som nu alltmer börjat förlora sin kraft- inte för att människor är mer ohederliga utan för att samhället blivit komplext och oöverskådligt. Tack Uppdrag Granskning för denna demonstration av hur det kan gå när ingen lägger haspen på.

Korruption är en samhandling. Den skapas inte bara av de ohederliga. Den kräver medveten eller omedveten medverkan från de hederliga. Därför är den farlig i alla sociala kontexter. Det går att i varje social kontext få syn på dess logik och uppkomst genom utforskande samtal.

Referenser

Rothstein B (2002): Sociala fällor och tillitens problem. Göteborg: SNS förlag.

<https://www.bokus.com/bok/9789171508522/sociala-fallor-och-tillitens-problem/>

Skatteverkets policy

<https://www.skatteverket.se/omskatteverket/omoss.4.65fc817e1077c25b832800015922.html>

QoG-intitutet – Quality of Government

<https://www.gu.se/korruption-samhallsstyrning>

Allwood J (1982): Finns det svenska kommunikationsmönster? i Vad är svensk kultur, Papers in Anthropological Linguistics 9, University of Göteborg, Dept of Linguistics. 1982.